

Викриття мотивів упередженості в злочинах: підбірка справ Європейського суду з прав людини

Ця стаття розглядає розвиток практики Європейського суду з прав людини стосовно злочинів на ґрунті ненависті і надає оновлену інформацію щодо останніх рішень. Розглядаючи злочини на ґрунті ненависті з точки зору основоположних прав, вона показує, яким чином обов'язок органів влади Держав-членів ефективно розслідувати мотиви упередженості у злочинах витікає із засадових міжнародних документів з прав людини, таких як Європейська конвенція про права людини.

Зміст

1. Від справи Menson до справи Nachova: обов'язок державних органів, відповідно до ЄКПЛ, ефективно розслідувати можливі расистські мотиви.....	3
2. Застосування до порушень інших прав, ніж передбачені статтею 2 ЄКПЛ.....	5
3. Злочини на ґрунті ненависті, скоєні приватними особами.....	7
4. Їширення на мотиви упередженості, інші, ніж расизм	7
Висновок.....	11

© Агенція Європейського Союзу з питань основоположних прав /European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), 2018 – щодо оригінальної версії англійською мовою “Unmasking bias motives in crimes: selected cases of the European Court of Human Rights”, виданої Офісом публікацій Європейського Союзу. Агенція FRA не несе відповідальності за даний переклад.

© Українське видання: Council of Europe/European Court of Human Rights, 2020

Цей переклад підготовлений Радою Європи в межах Плану дій Ради Європи для України на 2018-2021 роки та фінансований за рахунок коштів на рівні Плану дій, наданих Естонією, Ірландією, Латвією, Литвою, Ліхтенштейном, Люксембургом, Нідерландами, Норвегією, Польщею, Румунією, Туреччиною, Угорщиною, Фінляндією, Чеською Республікою, Швейцарією, Швецією та Канадою.

Ця стаття розглядає розвиток практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) стосовно злочинів на ґрунті ненависті і надає оновлену інформацію щодо останніх рішень. Злочини на ґрунті ненависті розглядаються в ній з точки зору основоположних прав на підставі напрацювань, зроблених у 2012 році Агентством Європейського Союзу з основоположних прав (FRA)¹, а також пояснюється, яким чином обов'язок органів влади Держав-членів ефективно розслідувати та карати мотиви упередженості у злочинах витікає із засадових міжнародних документів з прав людини, таких як Європейська конвенція про права людини (ЄКПЛ).²

Всі Держави-члени ЄС є учасницями ЄКПЛ, і тому вона має для них обов'язкову силу. Окрім того, як сказано у Посібнику з європейського антидискримінаційного права,³ між правом ЄС та ЄКПЛ існує тісний зв'язок. Відповідно до статті 52(3) Хартії основоположних прав Європейського Союзу, значення та обсяг прав, захищених цією Хартією, таких як стаття 21 щодо права не зазнавати дискримінації, мають тлумачитися у такий же спосіб, як і відповідне право, закріплене у ЄКПЛ. Тому практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) є надзвичайно актуальною для Держав-членів також у випадку тлумачення та застосування права ЄС щодо злочинів на ґрунті ненависті, наприклад, Рамкового рішення щодо расизму та ксенофобії та Директиви про права жертв/потерпілих.⁴

Ця стаття розпочинається з огляду рішення у справі *Nachova*. У цій справі ЄСПЛ вперше вивів зі статті 14 ЄКПЛ, що стосується заборони дискримінації, позитивне зобов'язання державних органів розслідувати та викривати мотиви упередженості у правопорушенні, якщо є вказівки на їхнє існування. Потім у статті розглядається, як у практиці ЄСПЛ було надалі напрацьовано це позитивне зобов'язання у чотирьох різних напрямках завдяки:

- зв'язку з іншими правами, гарантованими ЄКПЛ (стаття 3 щодо заборони нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження, а також стаття 8 щодо права на повагу до приватного і сімейного життя);
- застосуванню мотивувальної частини рішень до справ, у яких правопорушення було скоєне не представниками держави, а приватними особами;
- поширенню обсягу позитивного зобов'язання з первинно расистського мотиву на інші мотиви на ґрунті упередженості, такі як релігійна ненависть, гомофобія, інвалідність, політичні переконання та дискримінація за ґендерною ознакою;
- поширенню цього позитивного зобов'язання на інші справи за аналогією.

¹ FRA (2013), [Викриття злочинів з мотивів ненависті у Європейському Союзі: визнання прав потерпілих/Making hate crime visible in the European Union: acknowledging victims' rights](#), Luxembourg, Publications Office.

² Оскільки у цій статті увагу зосереджено головним чином на зобов'язанні державних органів розкривати злочини на ґрунті ненависті, тому в ній не розглядається практика ЄСПЛ щодо розпалювання ненависті. Об'ємна підбірка цієї судової практики міститься у [інформаційному листі, оприлюдненому ЄСПЛ у червні 2018](#).

³ FRA (2018), *Handbook on European non-discrimination law – 2018 Edition*, p. 17. Luxembourg, Publications Office.

⁴ Директива 2012/29/EU Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 р., якою запроваджено мінімальні стандарти щодо прав жертв/потерпілих від злочину, надання їм підтримки та захисту, і замінено рамкове рішення Ради 2001/220/JHA.

1. Від справи *Menson* до справи *Nachova*: обов'язок державних органів, відповідно до ЄКПЛ, ефективно розслідувати можливі расистські мотиви

У травні 2003 року ЄСПЛ розглядав справу про вбивство на ґрунті расизму. Жертвою був Майкл Менсон, чорношкірий чоловік із Гани, якого у 1997 році в Лондоні підпалила банда расистів; згодом він помер у лікарні. Проти співучасників злочину було постановлено обвинувальний вирок, і вони отримали покарання у вигляді позбавлення волі. Однак розслідування, котре було проведено пізніше, виявило, що розгляд цієї справи Міською поліцією Лондона (МПЛ) мав серйозні недоліки, починаючи від неправдивого припущення, що загиблий сам підпалив себе. Лише через два роки працівники поліції погодились із тим, що родичі жертви стверджували від самого початку – що пан Менсон був жорстоко вбитий расистською бандою. ЄСПЛ проаналізував розслідування, проведене поліцією, і встановив, що “мали місце серйозні недоліки у розгляді справи про напад на Майкла Менсона, котрі цілковито суперечили вимогам щодо ефективного розслідування”. Незважаючи на це, оскільки співучасники злочину зрештою були визнані винними та покарані, Суд вирішив, що “правова система держави-відповідача в кінцевому підсумку та в розумні строки переконливо продемонструвала свою спроможність застосовувати кримінальний закон проти тих, хто протиправно позбавив життя іншу особу, незалежно від расового походження жертви”. Тому, в сукупності з іншим мотивуванням, Суд проголосив заяву, подану родичами пана Менсона, неприйнятною.

Проте, і це найбільше стосується предмету даного дослідження, Суд нагадав, що зі статті 2 ЄКПЛ, яка гарантує право на життя, випливає процесуальне зобов'язання державних органів провести ефективне кримінальне розслідування, “спроможне встановити причину (...) та ідентифікувати винних осіб, з метою їх покарання.” Суд додав: **“Якщо напад мав під собою расистський мотив, то вкрай важливо, аби розслідування було проведено енергійно та неупереджено, з огляду на потребу неухильно підтримувати в суспільстві осуд проти расизму та зберігати впевненість меншин у здатності влади захистити їх від загрози расистського насильства.”**⁵ Це мотивування підготувало засади для наступного кроку в процесі визначення обов'язків державних органів, відповідно до ЄКПЛ, щодо злочинів на ґрунті ненависті: вивести зі статті 14 ЄКПЛ окреме зобов'язання розслідувати та викривати расистські мотиви. Суд зробив це у 2005 році в рішенні у справі *Nachova*.⁶

Справа *Nachova* стосувалась працівника болгарської військової поліції, котрий під час спроби здійснити арешт убив двох болгарських громадян ромського походження. Суд, розглядаючи справу у складі Великої Палати, вирішив, що Болгарія не виконала свої зобов'язання за статтею 2 ЄКПЛ (право на життя), оскільки правова база щодо застосування сили мала засадові недоліки, а військова поліція застосувала вочевидь надмірну силу. Суд також проаналізував, чи мало місце порушення статті 14 ЄКПЛ (заборона дискримінації) в сукупності зі статтею 2, і вирішив, що не можна виключати того, що офіцер військової поліції діяв би так само стосовно неромів, і тому у цьому матеріальному аспекті Суд вирішив, що не було порушення заборони дискримінації.

Проте Суд зазначив, що стаття 14 ЄКПЛ передбачає також **процесуальне зобов'язання належно розслідувати** можливі расистські мотиви. Слідчі органи мали у своєму розпорядженні свідчення сусіда загиблих, який сказав, що одразу ж після

⁵ ЄСПЛ, *Menson і Інші проти Сполученого Королівства*, № 47916/99, рішення щодо прийнятності, 6 травня 2003, п. 13-14.

⁶ ЄСПЛ, *Nachova і Інші проти Болгарії*, № 43577/98 і 43579/98, рішення від 6 липня 2005.

того, як пролунали постріли, офіцер поліції вигукнув «трикляті цигани» і навів на нього автомат, і це свідчення мало бути досліджене в контексті численних оприлюднених повідомлень про існування упередженості і ворожості щодо ромів. Незважаючи на це, державні органи не зробили нічого, аби перевірити свідчення сусіда або ж причини, на підставі яких було вирішено за необхідне застосовувати силу такого ступеню. Тому Суд дійшов висновку, що неспроможність розслідувати можливий причинно-наслідковий зв'язок між стверджуваним расистським ставленням та вбивством двох чоловіків становить порушення статті 14 у її процесуальному аспекті, в сукупності зі статтею 2.

Що передбачає обов'язок розкрити расистський мотив

Щодо змісту цього процесуального зобов'язання, Велика Палата спиралась на попередній аналіз, зроблений Палатою, у якому було зазначено, що “зобов'язання держави розслідувати можливий расистський підтекст насильницького діяння полягає у зобов'язанні вжити усіх можливих засобів, і воно не є абсолютним [...]. Державні органи мають вжити дій, розумних за даних обставин, аби зібрати і зберегти докази, дослідити усі можливі шляхи встановлення істини і постановити повністю мотивовані, безсторонні та об'єктивні рішення, не оминаючи увагою підозрілі факти, котрі можуть вказувати на насильство, мотивоване расизмом.”⁷

Цей процесуальний обов'язок розслідувати можливий причинно-наслідковий зв'язок між стверджуваними расистськими мотивами та скоєним злочином має бути породжений наявністю фактів чи доказів, що вказують на можливу роль расових упереджень у подіях, як це було у випадку з вигукуванням слів та надмірним застосування сили у справі *Nachova*. Це також означає, що, в принципі, якщо немає подібних характерних фактів або доказів, котрі можуть вказувати на такий зв'язок, державні органи не зобов'язані, відповідно до статті 14 ЄКПЛ, провадити стосовно цього розслідування. У низці випадків, подібних до справи *Nachova*, коли йдеться про загибель ромів через жорстоке поводження з боку поліції, ЄСПЛ робив висновок, що мало місце порушення зобов'язання за статтею 2 ЄКПЛ провести ефективне розслідування загибелі жертви, проте не вирішував, що державні органи “мали у своєму розпорядженні інформацію, достатню для того, аби попередити їх про необхідність розслідувати можливий расистський підтекст подій”,⁸ і тому не встановлював порушення статті 14 ЄКПЛ. Такий спільний висновок було зроблено у справах *Ognyanova i Choban проти Болгарії* (2006)⁹, *Vasil Sashov Petrov проти Болгарії* (2010 року)¹⁰ і *Mižigárová проти Словаччини* (2010 року).¹¹

Проте, до останньої справи було долучено окрему думку, що висловлює часткову незгоду з позицією більшості, судді Бйоргвіссона, який вважав, що державні органи мали у розпорядженні достатньо об'єктивних доказів, які вказували на расистський мотив, наприклад, звіти, які “засвідчували, що брутальність поліції стосовно осіб ромського походження на той час була систематичною, поширеною і становила у Словаччині серйозну проблему.” Дійсно, більшість суддів із занепокоєнням відзначили ці звіти¹² і вказали, що вони “не виключають можливість того, що у певному випадку наявність незалежних доказів існування системної проблеми могла б, за відсутності будь-яких інших доказів, бути достатнім попередженням для державних органів про можливу присутність расистського мотиву.” Проте, у даній справі більшість не була переконана, що “об'єктивні докази були самі по собі достатньо вагомими, аби вказати на існування такого мотиву.”¹³ Тому судді залишили відкритим питання про можливість

⁷ ЄСПЛ, *Nachova i Інші проти Болгарії*, № 43577/98 і 43579/98, 26 лютого 2004, п. 156-159.

⁸ ЄСПЛ, *Ognyanova i Choban проти Болгарії*, № 46317/00, 23 лютого 2006, п. 148.

⁹ ЄСПЛ, *Ognyanova i Choban проти Болгарії*, №. 46317/99, 23 лютого 2006.

¹⁰ ЄСПЛ, *Vasil Sashov Petrov проти Болгарії*, No. 63106/00, 10 червня 2010.

¹¹ ЄСПЛ, *Mižigárová проти Словаччини*, № 74832/01, 14 грудня 2010.

¹² Див., наприклад, звіт ЄКРН, ЄСПЛ, *Mižigárová проти Словаччини*, № 74832, 14 грудня 2010, п. 59.

¹³ ЄСПЛ, *Mižigárová проти Словаччини*, № 74832, 14 грудня 2010, п. 122.

того, що у майбутніх справах, навіть за відсутності у даній справі інших вказівок на расизм, сама наявність незалежних доказів існування системної проблеми може бути достатньою, аби породити зобов'язання державних органів розслідувати можливі расистські мотиви.

2. Застосування до порушень інших прав, ніж передбачені статтею 2 ЄКПЛ

Усі згадані вище справи стосувались статті 2 ЄКПЛ, тобто права на життя, в сукупності зі статтею 14 про заборону дискримінації. Проте, таке ж зобов'язання розслідувати і викрити мотив, породжений расизмом або упередженістю, застосовується до порушень інших прав, гарантованих ЄКПЛ, таких як статті 3 (заборона катування та нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження) і 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя).

ЄСПЛ застосував це мотивування стосовно статті 3 у справі *Bekos i Koutropoulos* (2005 року),¹⁴ яка стосувалась жорстокого поводження поліції з двома грецькими громадянами ромського походження. Суд перш за все дійшов висновку, що заявники зазнали нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження, у розумінні статті 3 ЄКПЛ.¹⁵ Потім Суд проаналізував, чи було також порушення статті 14 в сукупності зі статтею 3 через те, що державні органи не змогли розслідувати можливі расистські мотиви, які спричинили цей інцидент. Суд вирішив, що, незважаючи на наявність свідчень, зроблених під присягою одним із заявників, що він зазнав жорстокого поводження з боку поліції через расове походження, а також повідомлень від міжнародних організацій та грецьких правозахисних об'єднань, державні органи не розслідували питання про присутність у працівників поліції можливих расистських мотивів. Тому ЄСПЛ дійшов висновку про порушення процесуального аспекту статті 14.¹⁶

У справі *Balázs* (2015 року)¹⁷ заявник скаржився на те, що державні органи не провели ефективного розслідування расистського нападу на нього з боку працівників пенітенціарної системи, і, зокрема, що не було вжито достатніх дій, аби встановити можливий расистський мотив цього нападу. Хоча прокуратура розпочала розслідування злочину скоєння насильства проти члена певної групи, проте воно було закрито на тій підставі, що расистський мотив не міг бути встановлений "однозначно і поза сумнівом". Проте ЄСПЛ вирішив, що коментар, оприлюднений у соціальній мережі обвинуваченим наступного дня після цієї події, у якому він вихвалявся своїм вчинком і використовував однозначно расистські висловлювання, були "вагомими вказівками на злочин з мотиву ненависті", і їх потрібно було розглядати як доказ наявності расистського мотиву. На цій підставі Суд вирішив, що відсутність таких дій "зашкодила належності розслідування настільки, що її неможливо узгодити із зобов'язанням держави у цій сфері провести ретельне розслідування." Тому Суд дійшов висновку про порушення статті 14 в сукупності зі статтею 3 ЄКПЛ.¹⁸

У новішій справі *M.F.* (2017 року)¹⁹ заявник стверджував, що зазнав жорстокого поводження з боку поліцейських, і що не було проведене ефективне розслідування скарги стосовно того, що причина полягала у його ромському походженні. Суд перш за

¹⁴ ЄСПЛ, *Bekos i Koutropoulos проти Греції*, № 15250/02, 13 грудня 2005.

¹⁵ ЄСПЛ, *Bekos i Koutropoulos проти Греції*, цитовано вище, п. 52.

¹⁶ ЄСПЛ, *Bekos i Koutropoulos проти Греції*, цитовано вище, п. 55.

¹⁷ ЄСПЛ, *Balázs проти Угорщини*, №. 15529/12, 20 жовтня 2015.

¹⁸ ЄСПЛ, *Balázs проти Угорщини*, цитовано вище, п. 76.

¹⁹ ЄСПЛ, *M.F. проти Угорщини*, № 45855/12, 31 жовтня 2017.

все вирішив, що державні органи не надали жодного достовірного пояснення появи тілесних ушкоджень у заявника, котрі, відповідно, слід віднести на рахунок поведження, якого зазнав заявник під час перебування під арештом у поліції, всупереч статті 3 ЄКПЛ.²⁰ Потім ЄСПЛ проаналізував, чи жорстоке поведження було спричинене ромським походженням заявника, але стосовно цього Суд вирішив, що не було доведено поза розумним сумнівом, що расистське ставлення відіграло вирішальну роль у жорстокому поведженні із заявником, і щодо цього вирішив, що не було порушення статті 14 в сукупності зі статтею 3 ЄСПЛ у її матеріальному аспекті.²¹ Проте, після цього Суд повернувся до окремого питання про те, чи державні органи виконали зобов'язання розслідувати можливі расистські мотиви, і вирішив, що, незважаючи на повідомлення заявника, вони не провели жодного розгляду цієї проблеми. Тому Суд дійшов висновку про наявність порушення статті 14 в сукупності зі статтею 3 ЄСПЛ у її процесуальному аспекті.

У справі *R.V.* (2016 року),²² ЄСПЛ поєднав обов'язок розслідувати можливі расистські мотиви зі статтею 8 ЄКПЛ (право на повагу до приватного і сімейного життя). Справа стосувалась низки демонстрацій, організованих двома правими парамілітарними угрупованнями і Об'єднанням цивільної оборони у ромському кварталі угорського села, і під час однієї з демонстрацій заявниця ромського походження, яка перебувала зі своєю дитиною у власному садку, зазнала расистських образ та погроз. Заявниця стверджувала, що державні органи не виконали свої зобов'язання запобігти тому, що вона стала жертвою расистських образ і погроз, а також провести ефективне розслідування цього інциденту.

ЄСПЛ перш за все дослідив, чи мало місце порушення заборони нелюдського і такого, що принижує гідність, поведження, відповідно до статті 3 ЄКПЛ, і дійшов висновку, що факти справи не вказують на досягнення мінімального ступеня тяжкості, необхідного для кваліфікації поведження як такого, що принижує гідність.²³ Після цього Суд проаналізував, чи попри те, що не було досягнуто порогу статті 3, мало місце порушення права на повагу до приватного і сімейного життя, відповідно до статті 8, і вирішив, що, оскільки завдана образа була спрямована проти заявниці через приналежність до етнічної меншини, то така поведінка неодмінно впливала на її приватне життя, у сенсі етнічної ідентичності, відповідно до статті 8 ЄКПЛ.²⁴ Суд також зазначив, що коли особа висловлює вірогідну заяву, що він чи вона зазнали переслідування, мотивованого расизмом, державні органи несуть подібне зобов'язання вжити усіх розумних кроків, спрямованих на викриття будь-якого расистського мотиву, і встановити, чи етнічна ненависть або упередженість могли відіграти свою роль у даних подіях. На думку Суду, ці позитивні зобов'язання вимагають від держав ще вищих стандартів, аби дати відповідь на інциденти, як стверджується, мотивовані упередженістю, у випадках, коли є докази проявів насильства та нетерпимості щодо етнічної меншини.²⁵ Після цього Суд зазначив, що кримінально-правові механізми угорської правової системи, чинної на момент подій, не надавали заявниці жодних належних правових можливостей. Тому Суд дійшов висновку, що кримінально-правові механізми держави-відповідача, застосовані у даній справі, "не надавали заявниці належного захисту" і були "настільки недосконалими, що становили порушення позитивних зобов'язань держави-відповідача за статтею 8 Конвенції."²⁶

²⁰ ЄСПЛ, *M.F. проти Угорщини*, цитовано вище, п. 56.

²¹ ЄСПЛ, *M.F. проти Угорщини*, цитовано вище, п. 69.

²² ЄСПЛ, *R.V. проти Угорщини*, №. 64602/12, 12 квітня 2016.

²³ ЄСПЛ *R.V. проти Угорщини*, цитовано вище, п. 51-52.

²⁴ ЄСПЛ, *Balázs проти Угорщини*, цитовано вище, п. 80.

²⁵ ЄСПЛ *R.V. проти Угорщини*, цитовано вище, п. 84.

²⁶ ЄСПЛ, *R.V. проти Угорщини*, цитовано вище, п. 91.

3. Злочини на ґрунті ненависті, скоєні приватними особами

Постановивши рішення у справі *Šečić* (2007 року),²⁷ ЄСПЛ почав застосовувати таке ж позитивне зобов'язання ефективно розслідувати можливі мотиви на ґрунті упередженості і до кримінальних справ, до яких причетні не державні органи, а приватні особи. Справа *Šečić* стосувалася нападу групи скінхедів на заявника, внаслідок чого він зазнав тілесних ушкоджень і був госпіталізований. Заявник стверджував, що хорватські державні органи не змогли провести ефективного розслідування цього нападу, і що цей недолік був зумовлений його ромським походженням. Нагадавши рішення у справі *Nachova*, Суд підкреслив, що під час розслідування насильницьких інцидентів державні органи несуть додаткове зобов'язання вживати усіх розумних кроків, аби виявити будь-які расистські мотиви, і зазначив, що це “стосується також випадків, коли поведження, що суперечить статті 3 Конвенції, було заподіяне приватними особами”.²⁸ ЄСПЛ розглянув, перш за все, цю справу з точки зору процесуального аспекту статті 3, який накладає на державні органи зобов'язання сумлінно, ефективно та невідкладно розслідувати заяви про тяжкі випадки жорстокого поведження. Суд зазначив, що кримінальне провадження на стадії досудового слідства тривало протягом майже семи років, і поліція досі не висунула обвинувачення проти жодної особи.²⁹ Тому Суд встановив порушення статті 3 ЄКПЛ. Окрім того, Суд визнав “неприйнятним те, що поліція, усвідомлюючи, що дана подія найімовірніше була спровокована етнічною ненавистю, допустила, щоб слідство тривало протягом більш ніж семи років, і не вживала жодних серйозних дій, спрямованих на встановлення та покарання правопорушників.”³⁰ Тому Суд дійшов висновку, що також мало місце порушення статті 14 в сукупності з процесуальним аспектом статті 3 ЄКПЛ.

Подібною справою стосовно затягування кримінального провадження і, отже, неспроможності належно розслідувати расистський напад, скоєний приватними особами, що призвело до загибелі жертви, була справа *Angelova i Iliev* (2007 року).³¹ В ній ЄСПЛ дійшов висновку про порушення статті 2 і, окрім того, статті 14 ЄКПЛ в сукупності з процесуальним аспектом статті 2 через неспроможність зробити необхідне розрізнення із іншими правопорушеннями, не мотивованими расизмом.³² Наступним новішим прикладом є справа *R.B.* (2016 року)³³, яка вже розглядалась у розділі щодо застосування до порушень статей 3 і 8 ЄКПЛ.

4. Поширення на мотиви упередженості, інші, ніж расизм

Усі згадані вище справи передбачали расистські упереджені мотиви. Хоча такий же обов'язок щодо розслідування застосовується і тоді, коли задіяно інші мотиви упередженості, такі як упередженість, пов'язана з релігійною ненавистю, інвалідністю, політичними переконаннями, сексуальною орієнтацією або ґендерною дискримінацією.

²⁷ ЄСПЛ, *Šečić проти Хорватії*, № 40116/02, 31 травня 2007.

²⁸ ЄСПЛ, *Šečić проти Хорватії*, цитовано вище, п. 67.

²⁹ ЄСПЛ, *Šečić проти Хорватії*, цитовано вище, п. 55.

³⁰ ЄСПЛ, *Šečić проти Хорватії*, цитовано вище, п. 70.

³¹ ЄСПЛ, *Angelova i Iliev проти Болгарії*, №. 55523/00, 26 липня 2007.

³² ЄСПЛ, *Angelova i Iliev проти Болгарії*, цитовано вище, п. 118.

³³ ЄСПЛ, *R.B. проти Угорщини*, цитовано вище.

Релігійна ненависть

Справа *Milanović* (2010 року)³⁴ стосувалась релігійної ненависті. Пан Мілановіч був провідним членом індуїстської релігійної громади Ваїшнава у Сербії, відомої ще як «Харе Крішна». Протягом кількох років він зазнав низки фізичних нападів, внаслідок яких отримав тілесні ушкодження, в ширшому контексті скоєння праворадикальними угрупованнями ворожих дій проти релігійних меншин. Незважаючи на ці обставини та на реальний, негайний і передбачуваний ризик повторення таких нападів, котрі часто траплялись напередодні або невдовзі після великих релігійних свят, державні органи не спромоглися ані ідентифікувати жодного правопорушника, ані навіть запобігти повторенню таких нападів. Тому ЄСПЛ дійшов висновку, що вони “не вжили усіх розумних заходів, аби провести належне розслідування”, а також не змогли “запобігти повторенню жорстокого поведіння щодо заявника”, і встановив порушення статті 3 ЄКПЛ.

Після цього Суд проаналізував, чи було, окрім цього, порушено статтю 14 в сукупності зі статтю 3. Застосовуючи мотивування, напрацьоване у справі *Nachova*, Суд зазначив, що, “як і стосовно расово мотивованих нападів, державні органи, розслідуючи насильницькі інциденти, несуть додаткове зобов'язання вжити усіх розумних кроків для виявлення будь-якого релігійного мотиву і встановити, чи релігійна ненависть або упередженість могли відіграти роль у цих подіях. [...] Ставитись до релігійно мотивованого насильства і жорстокості так само, як і до справ, що не мають такого підґрунтя, - це запліщувати очі на особливий характер діянь, які є особливо руйнівними для основоположних прав.”³⁵ Суд дійшов висновку, що неспроможність вжити належних дій, незважаючи на ймовірність того, що релігійна ненависть була мотивом нападу, становила порушення статті 14 в сукупності зі статтю 3.³⁶

Переслідування через інвалідність

Справа *Dordevic* (2012 року)³⁷ стосувалась упередженої мотивації, пов'язаної з інвалідністю. Мати і її син, який страждає на психічну та фізичну інвалідність, протягом чотирьох років страждали від фізичного та вербального переслідування з боку дітей, які жили поблизу, і стверджували, що влада була неспроможна захистити їх. ЄСПЛ перш за все уточнив, що, оскільки стверджувані порушники були переважно дітьми до 14 років, то справа стосувалась не процесуального зобов'язання держави відповідно до кримінального права, а можливої відсутності належної реакції на ситуацію серйозного переслідування і навіть насильства, спрямованого проти особи з фізичною та психічною інвалідністю. Після цього Суд вирішив, що відповідальні державні органи не вжили жодних належних дій, спрямованих на подолання цієї проблеми, незважаючи на те, що знали про ситуацію і про те, що й надалі може мати місце жорстоке поведіння. Тому Суд дійшов висновку, що було порушено статті 3 і 8 ЄКПЛ.³⁸ Проте, Суд не зміг проаналізувати щодо суті додаткову скаргу заявниці про те, що відсутність належної відповіді з боку уповноважених державних органів була сама по собі дискримінаційною, отже, порушувала статтю 14 ЄКПЛ, оскільки вона не вичерпала наявних засобів внутрішньо-правового захисту. Тому ця скарга була визнана неприйнятною.³⁹ Ця справа дещо відрізняється від тих, котрі були проаналізовані вище, оскільки стосується неповнолітніх, на яких не поширюється кримінально-правова система, і стосується не обов'язку державних органів розслідувати справу, а радше

³⁴ ЄСПЛ, *Milanović проти Сербії*, № 44614/07, 14 грудня 2010.

³⁵ ЄСПЛ, *Milanović проти Сербії*, цитовано вище, п. 96-97.

³⁶ ЄСПЛ, *Milanović проти Сербії*, цитовано вище, п. 98-1017. Інша справа щодо релігійної ненависті, у якій ЄСПЛ встановив порушення статті 14, в сукупності зі статтями 3 і 9 ЄКПЛ, *97 Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses і 4 Інших проти Грузії* (№ 71156/01), 3 травня 2007, п. 138-142.

³⁷ ЄСПЛ, *Dordevic проти Хорватії*, № 41526/10, 24 липня 2012.

³⁸ ЄСПЛ, *Dordevic проти Хорватії*, цитовано вище, п. 150.

³⁹ ЄСПЛ, *Dordevic проти Хорватії*, цитовано вище, п. 159-163.

належно зреагувати і захистити жертву. Проте, її було згадано тут, аби проілюструвати бажання ЄСПЛ розглядати мотиви упередженості, пов'язані з інвалідністю.

Насильство, пов'язане з політичними переконаннями

Справа *Virabyan* (2012 року)⁴⁰ стосувалась мотивів упередженості, пов'язаних з ідеологією. Заявник стверджував, що він зазнав катування з боку поліції, і що державні органи не провели ефективного розслідування цього інциденту через його приналежність до політичної опозиції. ЄСПЛ, по-перше, встановив, що заявник дійсно зазнав катувань, і тому дійшов висновку, що мало місце порушення статті 3 ЄКПЛ.⁴¹ Потім Суд проаналізував, чи це жорстоке поводження могло бути пов'язане з політичними переконаннями заявника і, отже, бути дискримінаційним і становити порушення статті 14 ЄКПЛ. Подібно до аналізу, здійсненого у справах *Nachova* і *M.F.*, Суд дійшов висновку, що не можна виключати того, що жорстока поведінка поліцейських могла бути породжена іншими причинами, і тому не встановив порушення статті 14 ЄКПЛ у її матеріальному аспекті. Проте, після цього Суд повернувся до питання, чи державні органи виконали своє процесуальне зобов'язання за статтею 14 ЄКПЛ розслідувати можливі мотиви упередженості з боку правопорушників. Суд встановив, що державні органи володіли достовірною інформацією, достатньою для того, аби попередити їх про потребу провести первинну перевірку і, залежно від її наслідків, розслідувати можливі мотиви жорстокого поводження. Проте, вони цього не зробили. Тому Суд дійшов висновку про порушення статті 14 ЄКПЛ у її процесуальному аспекті, в сукупності зі статтею 3 ЄКПЛ.⁴²

Гомофобне насильство

Справа *Identoba* (2015 року)⁴³ стосувалась гомофобних насильницьких діянь в контексті мирної демонстрації у Тбілісі у травні 2012 року з нагоди Міжнародного дня проти гомофобії. Демонстрація була насильницьки перервана масовішою супротивною демонстрацією з ворожим ставленням до ЛГБТ-спільноти. Тринадцять заявників стверджували, що влада не спромоглася захистити їх від насильницького нападу і ефективно розслідувати інцидент, встановивши, зокрема, дискримінаційні мотиви нападників.

Суд вирішив, що завдане насильство було достатньо тяжким, аби досягти необхідного ступеню, передбаченого статтею 3 ЄКПЛ. Суд також зазначив, що, з огляду на наявні повідомлення про негативне ставлення у деяких прошарках суспільства до сексуальних меншин і на попередження про можливі конфлікти, висловлені на адресу поліції організаторами маніфестації, "правоохоронні органи несли неодмінне позитивне зобов'язання захистити демонстрантів", чого вони не зробили. Суд також вирішив, що державні органи не виконали процесуальне зобов'язання розслідувати інцидент, "приділяючи особливу увагу виявленню мотиву упередженості і встановленню осіб, відповідальних за скоєння гомофобного насильства".⁴⁴ Тому Суд дійшов висновку про порушення статті 3 в сукупності зі статтею 14 ЄКПЛ.

Справа *M.C. і A.C.* (2017 року)⁴⁵ є дуже подібною і стосується гомофобного насильства після щорічного маршу рівності. Заявники скаржились, що державні органи були неспроможні провести ефективне розслідування їхніх заяв про те, що насильство, скоєне проти них, мало гомофобне підґрунтя. Суд вирішив, що, дійсно, державні органи затягували розслідування і, що є важливим, не вжили розумних кроків, аби

⁴⁰ ЄСПЛ, *Virabyan проти Вірменії*, № 40094/05, 2 жовтня 2012.

⁴¹ ЄСПЛ, *Virabyan проти Вірменії*, цитовано вище, п. 157-158.

⁴² ЄСПЛ, *Virabyan проти Вірменії*, цитовано вище, п. 223-225.

⁴³ ЄСПЛ, *Identoba і Інші проти Грузії*, № 73235/12, 12 травня 2015.

⁴⁴ ЄСПЛ, *Identoba і Інші проти Грузії*, цитовано вище, п. 80.

⁴⁵ ЄСПЛ, *M.C. і A.C. проти Румунії*, № 12060/12, 12 липня 2016.

розглянути роль, яку відіграли можливі гомофобні мотиви, що спровокували напад. Суд дійшов висновку, що мало місце порушення статті 3 в її процесуальному аспекті в сукупності зі статтею 14 ЄКПЛ.⁴⁶

Гендерна дискримінація

Справа *B.S.* (2012 року)⁴⁷ стосувалась взаємопов'язаних мотивів упередженості за ознакою гендеру і кольору шкіри. Йшлося про жінку, походженням із Нігерії, яка, прогулюючись вздовж громадської траси неподалік від місця, де вона працювала проституткою, нібито двічі зазнала жорстокого поводження та образи з боку поліцейського патруля через колір її шкіри і вид діяльності. Заявниця стверджувала, що вона зазнала жорстокого поводження і дискримінації через колір її шкіри і гендер, тоді як до жінок "європейського фенотипу", які займалися такою ж діяльністю у тій же місцевості, поліція не наближалась. Вона також скаржилась, що розслідування, проведене національними судами, було неефективним. Суд вирішив, що національні суди не змогли ефективно розслідувати кілька різних аспектів її скарги і тому дійшов висновку, що мало місце порушення статті 3 ЄКПЛ у її процесуальному аспекті.⁴⁸ Після цього суд проаналізував, як окреме питання, чи мала місце неспроможність розслідувати можливий причинно-наслідковий зв'язок між стверджуваним расистським ставленням і насильницькими діями, яких зазнала потерпіла. Стосовно цього питання Суд дійшов висновку, що "рішення, ухвалені національними судами, не враховували особливу уразливість заявниці, притаманну їй, як африканській жінці, яка працює проституткою. Тому державні органи не змогли виконати свої позитивні зобов'язання за статтею 14 Конвенції в сукупності зі статтею 3 вжити усіх можливих кроків, аби перевірити, чи дискримінаційне ставлення могло відіграти роль у цих подіях."⁴⁹ Хоча Суд не використовував слово "взаємопов'язаність", проте його підхід чітко ґрунтувався на цьому принципі.⁵⁰

Мотиви упередженості через пов'язаність

У справі *Škorjanec* (2017 року)⁵¹ ЄСПЛ уточнив, що обов'язок ефективно розслідувати і притягнути до відповідальності за можливі мотиви упередженості застосовується також до справ, у яких потерпілий від правопорушення стає мішенню не через дійсний чи уявний особистий статус або характеристики, а через припущений зв'язок або спорідненість з іншою особою, яка має цей дійсний чи уявний особистий статус. Справа стосувалась двох осіб, які скоїли расистський напад, були притягнуті до відповідальності і визнані винними у скоєнні злочину з мотиву ненависті проти партнера заявниці, рома за походженням. Проте, хоча заявниця також була побита і отримала тілесні ушкодження, проти правопорушників не було висунуто обвинувачення у расистськи мотивованому злочині проти неї: прокуратура стверджувала, що оскільки вона сама не є ромом, то немає жодних вказівок на те, що на неї напали через расову ненависть. ЄСПЛ зазначив, що зобов'язання встановити можливий зв'язок між расистським ставленням і конкретними насильницькими діями, поширюється також на "насильницькі дії, засновані на фактичному або уявному зв'язку чи спорідненості потерпілого з іншою особою, яка, в дійсності чи за припущенням, має певний статус або охоронювану характеристику. Цей зв'язок може мати вигляд членства або пов'язаності потерпілого з певною групою, (...) у вигляді, наприклад, особистих стосунків, дружби або шлюбу".⁵² Тому Суд дійшов висновку, що

⁴⁶ ЄСПЛ, *M.C. і A.C. проти Румунії*, цитовано вище, п. 123-126.

⁴⁷ ЄСПЛ, *B.S. проти Іспанії*, № 47159/08, 24 липня 2012.

⁴⁸ ЄСПЛ, *B.S. проти Іспанії*, цитовано вище, п. 47.

⁴⁹ ЄСПЛ, *B.S. проти Іспанії*, цитовано вище, п. 62-63.

⁵⁰ Інша справа, у якій ЄСПЛ встановив порушення статті 3 і статті 14 в сукупності зі статтею 3 ЄСПЛ на підставі гендерної дискримінації - *Mudric проти Республіки Молдова*, № 74839/10, 16 липня 2013. Вона стосувалась домашнього насильства.

⁵¹ ЄСПЛ, *Škorjanec проти Хорватії*, № 25536/14, 28 березня 2017.

⁵² ЄСПЛ, *Škorjanec проти Хорватії*, цитовано вище, п. 66.

державні органи не виконали покладене на них зобов'язання вжити усіх розумних кроків, аби виявити можливі расистські мотиви, що стоять за інцидентом, і порушили статтю 3 в її процесуальному аспекті, в сукупності зі статтею 14 ЄКПЛ.⁵³

Висновок

Мета цієї статті – допомогти органам влади держав-членів ЄС у боротьбі зі злочинами на ґрунті ненависті. Досліджена практика Суду доводить, що у випадках, коли є вказівки на можливі мотиви упередженості у кримінальному правопорушенні, органи влади Держав-членів зобов'язані зробити усе розумно можливе за даних обставин, аби зібрати і зберегти докази, використати усі практичні засоби для встановлення істини і постановити повністю мотивовані, безсторонні і об'єктивні рішення, не оминаючи увагою підозрілі факти, які можуть вказувати на упереджені мотиви.

Ця стаття показує, як ЄСПЛ розвинув позитивне зобов'язання державних органів розслідувати упереджені мотиви правопорушення, якщо є вказівки на їх існування, і як це зобов'язання було згодом застосоване до справ, що стосувались різних положень ЄКПЛ, різних осіб та різних мотивів упередженості, включно з випадками дискримінаційних мотивів через пов'язаність. Наслідком є усталена практика ЄСПЛ, яка пропонує чіткі стандарти ефективного розслідування будь-яких можливих злочинів на ґрунті ненависті, незалежно від конкретної упередженої мотивації або причетних осіб.

Додаток: підбірка публікацій FRA стосовно даної тематики

FRA (2013), [FRA Висновок щодо рамкового рішення стосовно расизму та ксенофобії – з особливим акцентом на права потерпілих від злочинів/Opinion on the Framework Decision on Racism and Xenophobia – with special attention to the rights of victims of crime.](#)

FRA (2013), [Викриття злочинів з мотивів ненависті у Європейському Союзі: визнання прав потерпілих/Making hate crime visible in the European Union: acknowledging victims' rights](#), Luxembourg, Publications Office of the European Union (Publications Office).

FRA (2018), [Fundamental Rights Report/Звіт щодо основоположних прав 2018](#), Luxembourg, Publications Office.

FRA (2018), [Handbook on European non-discrimination law/Посібник з європейського права про заборону дискримінації – 2018 Edition](#), Luxembourg, Publications Office.

⁵³ ЄСПЛ, *Škorjanec проти Хорватії*, цитовано вище, п. 66-72.